

УДК 78.2; 78.2У

Оксана Захарчук

**ТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯРЕМИ ЯКУБЯКА
ЯК ВИЯВ ДУХОВНИХ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ
УКРАЇНСЬКОЇ СУСПІЛЬНОСТІ У 60-ті РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ**

Проаналізовано музикознавчу (наукову, публіцистичну, педагогічну, лекторську) та музично-громадську діяльність видатного українського музикознавця Яреми Якуб'яка як вияв відповідних тенденцій духовного розвитку українського суспільства у 60-ті роки ХХ століття.

Ключові слова: *явище шістдесятництва, клуб «Пролісок», опозиційна творчість, проблема національного, український музичний стиль, Ярема Якуб'як.*

В інтелектуальній історії України феномен шістдесятництва займає визначальну роль як один з важливих етапів її духовного відродження [10, 23]. Його коріння проросло з хрущовської «відлиги», зі сподівань на здатність тоталітарної системи до реформування та самовдосконалення. Інтелектуальний бунт шістдесятників – свідомий спротив тоталітаризму в післясталінські часи. У вирі шістдесятницького руху стояло питання захисту української духовності, історії, культури, мови, зміцнення опірності народу щодо політичного, економічного і духовного гніту української нації, видання та поширення позацензурних творів (так званій «самвидав»), організації літературних, художніх, музичних, суспільствознавчих вечорів та дискусій, які проводилися переважно у приватних помешканнях, популяризації народних та релігійних свят, обрядів і традицій, пред'явлення протестів різним партійним чи державним структурам, а також міжнародним організаціям стосовно духовного геноциду і політичних репресій українського народу [2, 81]. Суспільство з колективного «ніщо» ставало нацією. Це був період зародження і формування генетичного коду нової України [8]. Епоха шістдесятників відкрила дорогу боротьбі за самостійну соборну Україну у 1980-ті роки і, таким чином, підготувала появу незалежної держави Україна у 1991 році. Як історичне поняття шістдесятництво акумулює в собі філософські, політичні, літературні та загалом мистецькі шукання [1, 35]. Власне в єдності вказаних граней полягає сутність цього явища. Слід зауважити, що саме культурницька діяльність в той час вважалась однією з форм національного опозиційного руху [3, 7].

Зародившись у Києві, ідеї шістдесятництва одержали значну підтримку у Львові серед мистецьких кіл. Аналогічно до Клубу творчої молоді «Сучасник» у Києві (1960) було створено подібний клуб у Львові (1963) з надзвичайно влучною символічною назвою «Пролісок» [6, 73]. Патріотичне піднесення в Галичині було підтримане молодого генерацією письменників, акторів, музикантів, художників, мистецтвознавців, літературних і музичних критиків Львова. Отже до Клубу «Пролісок» входили представники різних видів мистецтва. Президентом Клубу став Михайло Косів, його заступником – Богдан Горинь, а відповідальним секретарем – Володимир Квітневий. Президія Клубу налічувала 9 осіб: Юрій Брилинський, Богдан Горинь, Олександр Зелінський, Микола Ільницький, Володимир Квітневий, Михайло

Косів, Марія Крушельницька, Володимир Лучук, Марія Процев'ят. Було утворено три секції: літературну, музично-театральну та образотворчого мистецтва [9, 84].

Клуб творчої молоді «Пролісок» з перших днів свого існування почав здійснювати велику просвітницьку працю серед молоді. Члени Клубу обмінювалися забороненою на той час літературою. Вони читали зарубіжні українські газети, проблемні статті, вірші сучасників, що пробуджували високе почуття патріотизму і приналежності до України, зокрема, Миколи Вінграновського, Ліни Костенко, Івана Драча, Ігора Калинця, бунтарську поезію Василя Симоненка та його щоденник, симпатизували творчості режисерів Леся Танюка, Сергія Параджанова. Ірина Калинець, Ігор Калинець, Юрій Брилинський, Олександр Зелінський створювали сценарії літературно-мистецьких вечорів, на яких була присутня численна публіка.

Тоді ж найбільшого розвитку сягнули жанри малої прози, у якій плідно працювали письменники Роман Іванчук, Володимир Квітневий, Левко Різник. До них згодом приєдналися новелісти Юрій Коваль, Дмитро Герасимчук. Їх творчість у літературному світі навіть народила термін «письменники школи карпатської новели» [4, 58].

Шістдесяті роки сформували молоду генерацію обдарованих музикантів – композиторів, диригентів, співаків. Серед них Мирослав Скорик, Юліян Корчинський, Іван Майчик, Степан Турчак, Ігор Лацанич, Іван Гамкало, Іван Юзюк, Зеновій Бабій, Тамара Дідик, Марія Процев'ят, Семен Шкурган, Олександр Врabelь, Марія Крушельницька, Ярослава Матюха, Тетяна Лагола, сестри Марія, Ніна, Даниїла Байко, Люба Чайківська, Борис Кокотайло, Тамара Поліщук, Зеновія Штундер, естрадний ансамбль Ігора Хоми та інші. Марія Процев'ят організовувала з них концертні групи, які виступали не лише у Львові і Львівській області, але й за її межами [9, 86].

На той час припадає пора розквіту палітри Софії Караффи-Корбут, Володимира Патики, Ярослави Музики, Емануїла Миська, Івана Крислача, Степана Костирка, Наталки Паук, Любомира Медведя, Івана Остафійчука, Теодозії Бриж, братів Мирослава та Юрія Амбіцьких, Євгена Безніска.

Саме тоді завойовували своє місце під світлом рампи талановиті актори Богдан Ступка, Наталя Лотоцька, Андрій Козак, Юрій Брилинський, Богдан Ваврик, Лариса Кадирова, Ольга Піцишин, Богдан Козак, Наталя Міносян, Володимир Глухий.

Молоді літературні і музичні критики Богдан Горинь, Микола Ільницький, Михайло Косів, Василь Глинчак, Олександр Зелінський пробивалися у світ талановитим свіжим словом [4, 59].

Клуб творчої молоді «Пролісок» підтримував тісні контакти з однодумцями з Києва – Іваном Світличним, Лесем Танюком, Аллою Горською, Іваном Дзюбою, Євгеном Сверстюком – членами Клубу творчої молоді «Сучасник». Через тридцять років В'ячеслав Чорновіл, вже як засновник і Голова Народного Руху України, скаже, що той рух був не лише культурницьким, але й політичним.

Надзвичайно активна культурно-просвітницька діяльність клубу «Пролісок» мала значний вплив на подальший розвиток мистецького процесу Львова, зокрема, в царині музики. Одним з яскравих прикладів втілення ідей шістдесятництва та їх розвиток є творча діяльність видатного українського мистецтвознавця Яреми Якуб'яка. Період його професійного формування і зростання якраз припадає на епоху шістдесятництва, коли відбулася зміна світоглядної позиції з колективного на індивідуальне. Адже ж справжній митець не може творити під пресом ідеологічного

диктату, бо творча індивідуальність – це вже є особистість. А творчий дух – це Святий Дух. Оскільки людина створена Богом на Його образ і подобу, то необхідно шанувати її гідність.

Формування Якубяка як особистості проходило у двох площинах: збагачення професійними знаннями, розвиток розумових здібностей, вироблення гострої аналітичної думки та моральне вдосконалення його непересічної індивідуальності. Якубяк володів енциклопедичними знаннями, але не в одному розумі полягають достоїнства людини. Її внутрішня краса передбачає моральну гідність. Без неї, образно кажучи, – розум світить, та не гріє. Загальновідомо, що для росту рослин потрібне сонячне проміння, але коли ґрунт, на якому вони ростуть, не буде мати вологи, тоді сонце їх висушить і вб'є. Щось подібне стається і з людською душею, яка, розвинувши свої інтелектуальні задатки, не приділяла достатньої уваги моральним цінностям – вона робиться сухою, жорстокою та егоїстичною. Власне завдяки своїм високим моральним якостям, духовній красі професор Якубяк здобув шану і повагу серед студентів і педагогів ЛНМА ім. М. Лисенка, де він працював. Якубяк ніколи не дозволяв собі принижувати людську гідність тих, хто мав щастя з ним спілкуватися. У стосунках зі студентами Якубяк прислухався до їхньої думки, спонукав до самостійності мислення, безперервного самовдосконалення. До нього ішли за порадою як до незаперечного морального авторитету й останньої вирішальної інстанції. Як згадує багатолітній товариш Якубяка художник Михайло Безпальків, ерудованість Яреми Васильовича притягала людей, гуртувала однодумців. Це, зокрема, музикознавець Тамара Гнатів, піаністка Анна Зарічна, диригент Іван Гамкало, художники Михайло Фіголь, Іван Кулик. Тогочасна мистецька молодь збиралась у Львівській консерваторії ім. М. Лисенка на просвітницькі бесіди про композиторів ХХ століття, які проводив Якубяк. Зі спогадів поета Ігора Калинця, це були розповіді про А. Шенберга, Б. Бартока та ін. Необхідно зауважити, що ця тематика була вилучена з навчально-педагогічного процесу, тобто заборонена ідеологічними керівниками радянської системи. Таким чином, ставши інтелектуальним лідером, Якубяк утверджував моральну цінність вільної особистості. А власне ж звільнення особистості від насаджених імперських тоталітарних цінностей і становить сутність української духовної революції 60-х років ХХ століття. Вже самою поставою в суспільстві Якубяк протистояв духовному зубожінню внутрішнього світу людини та нівелюванню досягнень української культури.

Він здобував освіту у Львівській державній консерваторії ім. М. Лисенка на переломі 1950–1960-х років. Це був час того покоління, у свідомості якого зародилося нове національне мислення, і яке відіграло вирішальну роль у державотворчих процесах початку 1990-х років. Сутністю духовного ества Якубяка було домінування духовних цінностей над матеріальними, чесність, правдивість, принциповість, об'єктивність суджень, тобто внутрішня свобода незалежної особистості. Ці риси його індивідуальності приваблювали всіх, хто з ним спілкувався, включаючи і педагогів. Його викладачем зі спеціалізації був Роман Сімович, вихованець празької композиторської школи, який закінчив Школу вищої майстерності у Вітєслава Новака – видатного поліфоніста, у творах якого яскраво проявляється ладо-інтонаційна сфера словацького і моравського фольклору. Національна основа творчості, але вже на українському, зокрема, західно-українському фольклорі, притаманна і Сімовичу. Якубяк вже як теоретик зацікавився питанням національного музичного стилю.

Охоचे ділився своїми знаннями з талановитим вдумливим студентом і Станіслав Людкевич, який навчався у Відні в одного з провідних теоретиків Європи Гвідо Адлера – засновника сучасного музикознавства, який визначив його методологію, значення джерелознавчої бази у дослідницькій діяльності, тобто сформував підвалини для трактування історії музики як науки. Слід зауважити, що Людкевича і як композитора, і як музикознавця також хвилювала проблема національного в музиці. В його музично-критичній спадщині є розвідка «Націоналізм в музиці», яку Якубьяк творчо осмислив і навіть переклав та опублікував російською мовою.

Таким чином в подальшій музикознавчій діяльності Якубьяка поєдналися дві тенденції розвитку європейського музикознавства: чеського – від Сімовича та німецько-австрійського від Людкевича.

Варто відзначити, що і львівські художники-шістдесятники були ближчі до європейської культури, оскільки тут існувала мистецька традиція, яка базувалася на блискучій європейській школі [5, 55]. Так Іван Труш здобував освіту в Краківській академії красних мистецтв і вдосконалював свою майстерність у Відні та відвідав Мюнхен. Як художник, мистецтвознавець і громадський діяч він мав значний вплив на розвиток українського образотворчого мистецтва не лише в Галичині, але і на Східній Україні. Олекса Новаківський також навчався у Краківській академії і навіть довший час працював у селі Могила, недалеко від Кракова. Згодом, переїхавши до Львова, заснував художню школу, учнем якої серед інших був і Роман Сельський. Цікаво, що Сельський вирішив продовжити освіту в тій самій Краківській академії, що і згадувані вище художники. Працюючи викладачем у Львівському інституті прикладного та декоративного мистецтва з 1947 по 1974 рік, він виховав цілу плеяду талановитих українських художників епохи шістдесятництва – Євгена Безніска, Андрія Бокотея, Теодозію Бриж, Івана Марчука, Любомира Медведя, Івана Остафійчука, Богдана Сороку, Зиновія Флінту та інших. Їхня творчість увібрала в себе кращі риси тисячолітньої духовно-культурної спадщини України і вже новітніми засобами продовжила цю традицію.

Однією з важливих обставин руху шістдесятників було те, що духовний фактор тісно переплітався з їх практичною діяльністю. У зв'язку з цим доречно згадати надзвичайно активну музично-громадську роботу Якубьяка. Насамперед, це його улюблене дітище – Міжнародний фестиваль сучасної музики «Контрасти» у Львові (1995). В ґрунтовно продуманій естетичній концепції фестивалю виявилась блискуча ерудиція, гострий розум, досконале знання сучасної музики, бездоганний художній смак Якубьяка. Про «Контрасти» заговорили не лише в Україні, але і в багатьох зарубіжних країнах як про значне явище у світовому мистецькому житті. Цей фестиваль відігравав і продовжує відігравати виняткову роль у міждержавному культурному обміні, в пропаганді здобутків української музики у світовому масштабі та ознайомленні українців з досягненнями сучасної музичної культури інших країн.

Якубьяк дуже часто ініціював і організовував різні цикли концертів: «Народна пісня у творчості львівських композиторів» (1980-ті роки), щорічні «Дні Людкевича» у Львівській консерваторії ім. М. Лисенка (1980-ті), виступи «Візантійського хору» з Голландії у Львові та Києві (1990), «Дні Моцарта» (1991), ювілейний концерт у Львові до 100-ліття від дня народження Йосипа Сліпого (1992) та інші.

Слід зауважити, що маючи неабиякі лекторські здібності, Якубьяк здебільшого супроводжував концерти цікавими музикознавчими анотаціями. Все це сприяло

пожвавленню музичного життя міста, збагаченню його мистецької палітри і, зрештою, привело до визнання Львова як культурної столиці України.

Отже, можна стверджувати, що процес творчого зростання, самовиявлення і самоствердження Якуб'яка проходив паралельно з усвідомленням ним свого суспільного призначення.

Метою покоління шістдесятників було сприяти перевихованню суспільства, його культурному зростанню. Вони свідомо чи інтуїтивно зрозуміли, що успішна перебудова суспільства стане можливою лише після перевиховання людини в дусі гуманізму, звільнення її від тотальної опіки держави. А шлях до здійснення цієї мети лежить у створенні високохудожніх музичних творів, які б піднімали і розвивали естетичний смак слухачів. У зв'язку з цим виникає проблема якісної професійної освіти у сфері музичної творчості, виконавства та музикознавства. І таким прикладом глибокого вдумливого музикознавця є Якуб'як. Він був цілісною творчою особистістю, а естетичним завданням шістдесятників було власне відновлення цілісної людини. Розширення культурного кругозору Якуб'як здійснював шляхом самоосвіти і казав, що він є автодидактом. Глибокі аргументовані музикознавчі спостереження над творчим доробком корифеїв української музики Миколи Лисенка і Станіслава Людкевича привели Якуб'яка до створення концепції національної ідеї музичної творчості, що акумулює в собі стильові риси загальноєвропейської та української культури. На відміну від існуючої офіційної тенденції тотального блокування всього національного Якуб'як розробляв у своїй науковій роботі – кандидатській дисертації – національну тематику, а саме: «Вплив народного одноголосся на професійну гармонію (на матеріалі творчості українських радянських композиторів)». Ця тематика стає домінуючою і в подальших музикознавчих дослідженнях науковця. Та найширше і найпослідовніше Якуб'як розкрив проблему українського музичного стилю у своєму монографічному дослідженні «Микола Лисенко і Станіслав Людкевич» [13]. Зокрема, він вважав, що плекання національного мистецтва є обов'язковою умовою суспільного розвитку і поняття національного є виявом Божої ласки, а завданням спільноти чи окремих осіб є дбайливо піклуватися про збереження тої національної своєрідності. Втілення національної ідеї композитори вбачали у зверненні до народної творчості, в якій проявляється справжній дух нації. Звідти вони черпали теми, сюжети і виразові засоби. Якуб'як вважав, що завданням національного митця є не голе запозичення народного матеріалу, а різні способи його розробки у власній творчості, тобто відтворення національного характеру в мистецтві. Водночас науковець стверджував, що фольклор є лише однією з форм вираження духу української нації. Вироблена продовж століть традиція професійної музики може також свідчити про національну приналежність композитора. Якуб'як зазначав, що мелодика Лисенка на тлі мелодичних стилів різних європейських композиторів внесла щось нове з виразним індивідуальним характером. Це є підтвердженням тієї думки, що національний стиль має виходити не із зовнішніх, а із внутрішніх стимулів творчості.

Слід зауважити, що в духовному розкріпаченні суспільства провідну роль відіграла література [12]. Зміну суспільних поглядів вловила насамперед поезія. У патріотичній поезії Василя Симоненка, Ліни Костенко, Дмитра Павличка любов поета до України виявляється безпосередньо в органічному і глибинному прояві. Одними з найяскравіших постатей літературного шістдесятництва стали Євген Гуцало,

якого у колах української діаспори вважали найліричнішим прозаїком в українській літературі, що своїм психологізмом подібний до Василя Стефаника; Іван Драч з його інтелектуальною одержимістю новаторством та модерністю; Валерій Шевчук за новаторство художніх форм, Григорій Тютюнник за недозволену ширість і відвертість, Олесь Гончар, який оспівав красу людських взаємовідносин і був духовним наставником шістдесятників. В статті Євгена Сверстюка «Іван Котляревський сміється» розкриваються секрети опозиційної творчості і зазначається, що опозиційний стан став єдиною можливістю зберегти український хребет і право бути собою. Адаже ж творча опозиційність, що спирається на ерудицію і почуття гідності митця, є також проявом політичної опозиційності та передує активному спротиву.

В царині українського музикознавства творчість Якубьяка вказала нові шляхи його розвитку. Це, передовсім, шлях єдності теоретичного та історичного музикознавства, використання знань суміжних наук, впровадження компаративного методу на підставі типологічних порівнянь у вивченні окремих явищ української музичної творчості, тобто дослідження української музики з метою цілісного погляду на ту чи іншу проблему.

У сфері літературно-мистецької критики варто відзначити плідну працю І. Дзюби, І. Світличного, Є. Сверстюка, М. Коцюбинської, а також Б. Гориня, який розробляв тематику з галузі психології художньої творчості. Публіцистична діяльність Якубьяка як музичного критика охоплювала різні аспекти музичного процесу, а також і небажані на той час спостереження стосовно розвитку духовної музики в тоталітарному суспільстві та питання українського національного стилю в українській музиці. Він передбачив появу виконавського музикознавства. Слід зауважити, що критичні дописи Якубьяка позначені точними і влучними професійними характеристиками, лаконічністю вислову, об'єктивністю оцінювання, часом не завжди позитивного, ширістю висловлених думок, особистою відповідальністю.

Власне девізом шістдесятників було: «Не лукавити, а засвідчити правду». Вони вважали, що честь народу складається з гідності кожного з них. На думку Михайлини Коцюбинської, шістдесятництво відіграло вагомий роль, найперше, своїми моральними результатами [11]. Ототожнюючи себе з народом, вони закликали керуватися моральними принципами також і в політиці. Про наявність політичної складової в шістдесятницькому русі свідчить процес поділу на тих, хто почав цікавитися політичними і соціальними проблемами, і тих, хто повністю занурився у сферу літературознавства і мистецтвознавства. Якубьяк належав до тих других. Він не був членом Клубу творчої молоді, але вся його музикознавча діяльність належала до опозиційної творчості.

Іван Кошелівець зазначав, що соціалістичний реалізм забороняв індивідуально-творче шукання нового і зобов'язував тільки до наслідування визнаних зразків [7]. Якубьяк запропонував кардинально новий підхід в наукових дослідженнях, в основі якого лежить глибока розкріпачена думка його унікальної неповторної особистості. А Б. Горинь вважає однією з найголовніших рис творчої природи формування так званої власної енциклопедії. Стосовно Якубьяка, то є загальноновизнаним факт, що він володів надзвичайно широким колом знань з різних видів мистецтва та суміжних наук гуманітарного дискурсу. Подібно до аналогічних тенденцій в поезії, можна стверджувати, що інтелектуалізм Якубьяка став однією з форм опозиційності у сфері

музичної творчості. Кошелівець розглядає інтелектуалізм як спільну індивідуальну відмінність творців новітнього українського ренесансу.

Багатогранна творча діяльність Якубіяка ішла в унісон з метою, яку ставили перед собою шістдесятники, а саме – вивчати і досліджувати власний національний ґрунт і, тим самим, утверджувати гідне існування української нації в сучасному світі.

Oksana Zaharchuk. Yarema Yakubiak's creative as an expression of spiritual trends of Ukrainian publicness in the 1960's.

Musicological analyzes (scientific, journalistic, educational, lecturing) and music and social activities of the outstanding Ukrainian musicologist Yarema Yakubiak as an expression of trends relevant to spiritual development of Ukrainian society in the 60's of the 20th century.

Keywords: *Sixties phenomenon, the club "Snowdrop" («Prolisok»), opposition work, the problem of national, Ukrainian musical style, Yarema Yakubiak.*

Література

1. Батенко Т. Шістдесятництво – грані інтелектуальної боротьби // *У вирі шістдесятницького руху: Погляд з відстані часу* / Ідея видання та упоряд. В. Квітневого. – Львів: Каменярь, 2003. – С. 35–54.
2. Зайцев Ю. Ті, що не мовчали // *У вирі шістдесятницького руху: Погляд з відстані часу* / Ідея видання та упоряд. В. Квітневого. – Львів: Каменярь, 2003. – С. 78–83.
3. Ільницький М. Літературний Львів і шістдесятництво // *У вирі шістдесятницького руху: Погляд з відстані часу* / Ідея видання та упоряд. В. Квітневого. – Львів: Каменярь, 2003. – С. 5–34.
4. Квітневий В. Лицарі національного відродження // *У вирі шістдесятницького руху: Погляд з відстані часу* / Ідея видання та упоряд. В. Квітневого. – Львів: Каменярь, 2003. – С. 56–71.
5. Корогодський Р. Брама світла: Шістдесятники / упоряд. М. Коцюбинська, Н. Кучер, О. Сінченко. – Львів: Вид-во Українського Католицького Університету, 2009. – 656 с.
6. Косів М. Проліски виростають з-під снігу // *У вирі шістдесятницького руху: Погляд з відстані часу* / Ідея видання та упоряд. В. Квітневого. – Львів: Каменярь, 2003. – С. 71–76.
7. Кошелівець І. До сучасної літературної ситуації на Україні // *Сучасність*. – 1973. – Ч. 7/8. – С. 97–111.
8. Пахльовська О. Українські шістдесятники: Філософія бунту // *Сучасність*. – 2000. – Ч. 4. – С. 65–84.
9. Процев'ят М. Сила патріотичного піднесення шістдесятництва // *У вирі шістдесятницького руху: Погляд з відстані часу* / Ідея видання та упоряд. В. Квітневого. – Львів: Каменярь, 2003. – С. 84–94.
10. Сверстюк Є. Шістдесятники // Сверстюк Є. *Блудні сини України*. – К., 1993. – С. 23–32.
11. Світличний І. *У мене – тільки слово*. – Харків: Фоліо, 1994. – 431 с.
12. Тарнашинська Л. *Сюжет Доби: дискурс шістдесятництва в українській літературі ХХ століття*. – Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Київ: Академперіодика, 2013. – 674 с.
13. Якубіяк Я. *Микола Лисенко і Станіслав Людкевич* / ред. Н. Пузанкова. – Львів: Наукове товариство ім. Т. Шевченка, 2003. – 264 с.

